

Introduktion

Af Aage Rydstrom-Poulsen

Alle denne bogs veloplagte bidrag kaster med deres mange aspekter et samlet lys over den 300-årige historie fra 1721 til 2021, fra missionæren Hans Egedes ankomst 3. juli 1721 og til i dag.

Det begyndte med mødet mellem Hans Egede og inuitterne og igangsættelsen af undervisning og uddannelse i kristendom. Kort tid efter ankom den tyske mission, der på sin egen måde talte til grønlændernes hjerter. Den tyske mission forlod landet i år 1900, og i 1905 blev den danske mission til kirke i Grønland. I det 20. århundrede har kirkens engagement taget yderligere form med socialt arbejde, som i slutningen af århundredet i vidt omfang er blevet overtaget af det offentlige, men også af frikirkelige organisationer, der er kommet til landet. Kristendommen har sat sig dybe spor i Grønland i lighed med den øvrige vestlige verden, selv i noget så grønlandsk som den kvindelige nationaldragt kan det ses. Uddannelsesvæsenet, som missionen førte med sig, er ligeledes i århundredets løb blevet overtaget af det offentlige, nu i det 21. århundrede også med et universitet. Den øgede selvstændighed har medført Hjemmestyreloven i 1979 og Selvstyreloven i 2009, og det er en åben diskussion, hvor langt selvstændigheden skal række. Denne diskussion inddrager også synet på Hans Egede, og hans person og betydning vurderes i dag af nogle meget negativt som udtryk for undertrykkelse af et oprindeligt folk, i lighed med andre frihedsbevægelser i verden. En folkeafstemning om fjernelsen af hans statue i sommeren 2020 faldt dog ud til bevarelsen af den.

De tre århundreders righoldige historie giver sammenfattende indtryk af, at den grønlandske befolkning har været i stand til at tage imod inspirationer og tilegne sig nye værdier og ny viden, som man har kunnet bruge til at forøge sine kundskaber til gavn for den enkelte såvel som til udvikling af det moderne vestlige velfærdssamfund, som Grønland – med mange variationer og udfordringer – er i dag. Denne udvikling finder sted i et folkeligt rigsfællesskab med Danmark, samtidig med at Grønlands egenartede kultur og grønlandske traditioner holdes i hævd med forkærlighed og stolthed.

“Vi, det grønlandske folk, kalder dig op ...”

Ouverturen til antologien er et smukt digt. Hulda Zober Holm indleder sit digt med ordene: “Vi, det grønlandske folk, kalder dig op, Hans Egede, gennem højtaleren på 300-årsdagen for din landgang!” Og digtet slutter med den nutidige tiltale til fortiden med ordene: “Hans, du er en del af vores historie Du vil altid være en del af vores historie!” Og dermed er angivet hele temaet for denne bog, der med udgangspunkt i mødet mellem Hans Egede og inuit i Grønland vil kaste lys over og både fejre og vurdere jubilæet for tre århundreders historiske udvikling i Grønland.

“Kalaallit er den betegnelse, som vi grønlandere kalder os selv ...”

Det første kapitel af Juaaka Lyberth, “‘Kalâler’ – et oprindeligt Inuit ord?”, fokuserer på det folk, som boede i landet, og som mødte Hans Egede. Hvem var de, og hvad kaldte de sig selv? Lyberth argumenterer for, at *kalaaleq* er et ord, der belyser dette folks helt oprindelige selvforståelse med betydningen en person med magiske evner, som kan kommunikere med sine forfædre, med andre ord en åndemaner. Lyberth konkluderer, at det moderne ord for grønlandere *kalaallit* indeholder den ordhistorie, der rummer betydningen af folket med magiske evner.

“Som præst i Lofoten la Egede grunnlaget for Grønlandsmisjonen ...”

I det følgende kapitel analyserer Hallgeir Elstad missionæren Hans Egede, nærmere bestemt hans norske baggrund og hans tanker og planer om mission i Grønland, som de udviklede sig i hans tid som præst i Lofoten. Elstad viser, hvordan pietismen og Hans Egede anså mission for at være en pligt, som skulle række helt til verdens ende. Egede mødte pietismen under sin teologiske uddannelse i København, og som præst i det nordlige Lofoten havde han udset sig Grønland på de samme breddegrader i vest for at missionere kristendom blandt de hedenske grønlandere.

Missionen og det grønlandske skriftsprog

I “Vejen til himlen: Den tidlige grønlandske katekismus” beretter Flemming A. J. Nielsen om Egede-missionens lærebog på grønlandsk, der allerede så dagens lys i 1742. Forbilledet var Luthers katekismer med grundteksterne i Den Apostolske Trosbekendelse, Fadervor og De Ti Bud. Poul Egedes katekismus kom til i 1756. Nielsen analyserer missionæren Fabricius’ gennemgang af De Ti Bud og viser, hvordan den nye livsform blev sat i praktisk system med afvisning af åndemanere og hekse. Nielsen viser, at De Ti Bud blev den første grønlandske lovgivning med dens vidtrækkende følger for det

grønlandske folk, ligesom katekismerne på grønlandsk blev startskuddet til det grønlandske skriftsprog, der er så levende den dag i dag.

Hans Egedes møde med det grønlandske folk og den grønlandske natur

Kathrine Kjærgaard viser i “Naturlig teologi, naturhistorie, og missionsstrategi hos Hans Egede”, hvordan strategien for at overbevise grønlænderne om kristendommen bestod i at mødes med grønlændernes egne tanker om det åndelige. Hans Egede kunne således knytte til ved deres tro på “et aandeligt og usynligt Væsen” og deres “Meening om Siælens Udødelighed og en bedre og lykkeligere Stand for dem efter dette Liv”. Kjærgaard viser, at Hans Egedes var lige så optaget af den grønlandske biologi og geologi og nød den grønlandske naturs skønhed, og hun fremhæver til afslutning, at Hans Egedes beskrivelse af Grønland i “Det gamle Grønlands nye Perlustration” fra 1741 “hurtigt blev oversat til hovedsprogene og gjorde sin forfatter til et europæisk navn, som Solen aldrig siden er gået ned over”.

Den tyske mission i Grønland: herrnhuterne

Allerede i maj 1733 ankom den tyske mission til Grønland og slog sig ned i Godthåb, der var blevet grundlagt af Hans Egede i 1728 efter de første syv år på Håbets Ø længere ude i Nuuk fjordene. I “Qaajarnaqs indflydelse på Brødremissionens udvikling i Grønland” beretter Henrik Wilhjelms om de herrnhutiske brødres første tid frem til deres succes med omvendelsen og dåben af Qaajarnaq med dåbsnavnet Samuel i 1739. Qaajarnaq kom fra Syd, og han blev leder af den tyske mission i Syd, hvor han slog igennem med forkyndelsen af Jesu lidelse og død og “søgte at tale til hjertet i stedet for til hovedet” om befrielsen ved Jesu blod og sår. For Qaajarnaq var optagelsen i den tyske mission en reel befrielse, da han var under anklage af inuitterne fra Nord for at være heksemester og morder, og det kan forklare hans tilbagevenden til Syd, hvor han og med ham de tyske missionærer talte til de følelser, som Qaajarnaq selv var blevet grebet af, ligesom det kan forklare den tyske missions succes i Sydgrønland, og hvor den i øvrigt nåede frem.

Herrnhuterne og Hans Egede ... “during a crisis at the edge of the world”

I det følgende engelsksprogede kapitel “Hans Egede, the Moravians and the Inuit. A History of communication during a crisis at the edge of the world” beretter Joanna Kodzik ligeledes om brødremissionens første tid og fokuserer på den krise, forstået som selverkendelse, der udviklede sig i forholdet mellem de omvendte tyske herrnhutiske håndværkere og den i deres øjne uomvendte præst Hans Egede og inuitterne. Kodzik viser, hvordan denne selvbevidsthed prægede instruktionerne til de herrnhutiske mis-

sionærer, og hvordan deres kommunikation kom til at påvirke grønlænderne. Krisen efter brødrenes ankomst i 1733 kom også stærkt til udtryk i den omfattende koppepidemi, der bredte sig senere samme år, og hvor Hans Egede hjalp brødrene mest muligt. Men den ideologiske modsætning mellem Hans Egedes katekismus-baserede opdragelse af grønlænderne til organiseret kristendom med den danske stat i ryggen og de herrnhutiske brødres omvendelsesstrategi for de grønlandske sjæle til et åndeligt rige kom til at præge relationen mellem den tyske og den danske mission i alle årene frem til den tyske missions ophør i år 1900. Kodzik konkluderer, at begge missioner kom til at forandre inuitternes oprindelige verdenssyn og traditioner og “skadede deres kultur og identitetsfølelse”.

“... min dåb som et frit og uafhængigt menneske. Det var min åndelige verdensstatsborgerret”

Med dette citat indleder Birgit Kleist Pedersen sit kapitel, “Hans Lynges syn på kristendom og kirke – et studie ud fra udvalgte skuespil, hørespil, teaterskitser og billeder”. Kleist Pedersen belyser den udvikling af det nye kristnede Grønland, som fandt sted – efter begyndelsen i det 18. århundrede – i det 19. og 20. århundrede. Hun viser, hvordan kateketsønnen Hans Lyng fra det 20. århundrede var optaget af at “finde ind til kernen af vort væsen, vor eskimoiske sjæl” (Hans Lyng) og fandt vejen bl.a. gennem teatret under temaet “at være tro mod sig selv og sin kultur som frit og værdigt menneske” (artiklens formulering). Kleist Pedersen viser, at Lyng var et dybt religiøst menneske, som skelnede mellem den bevidstløse (dogmatiske) tilegnelse af kristendommen og den, der er blevet til ved en dyb refleksion over budskabet, og som udvider den menneskelige horisont og gør en fri. Tro skal ikke påtvinges mennesket med tvang og trusler om dommedag og straf, men tilegnes, i takt med at mennesket forstår de dybere lag – til menneskehedens bedste. Frihedsbegrebet er et genkommende tema hos Lyng, der nærrede dyb respekt for de historiske personer, som reflekterede over deres liv og var tro mod egne kulturelle rødder, hvilket afspejles i hans kritiske og til tider kontroversielle skuespil.

Udviklingen af den grønlandske folkekirke

Morten Nornild gennemgår i “Grønlandsk kirkeret i et retshistorisk perspektiv” den tidlige missions kirkeret (perioden mellem 1721 og 1814), og hvad der kaldes “den stille kirkeretsperiode” (mellem 1817 og 1905), og endelig perioden fra 1905 og til i dag. Nornild viser, hvordan de kirkelige forhold i den første periode reguleres af konkrete befalinger fra den danske stat, og hvordan svækkelserne af Danmark i slutningen af perioden medfører en forringelse af missionen i Grønland. Missionen revitaliseres

imidlertid i den anden periode. Et eksempel er den første ordination af en grønlander, Frederik Berthelsen, i 1815. Det vises, hvordan mission og skole gik hånd i hånd med oprettelsen af de to seminarier for kateketer og lærere i henholdsvis Ilulissat og Nuuk. Særligt egnede kunne nu uddannes til præster, dog med eksamen i København, og i 1874 blev Tobias Mørch ordineret som den anden grønlandske præst. Først i 1905 med loven om kirke- og skolevæsen blev missionen til kirke. Nornild gennemgår kirkeloven fra 1925/26, Grønlandskommissionens arbejde med kirken i 1948-50, kirkelovene af 1950 og 1967 og endelig kirkens forhold under hjemmestyret fra 1979, hvor Grønland hører under Københavns stift, men nu med egen vicebiskop (Jens Christian Chemnitz, fra 1984 Kristian Mørch, fra 1993 med titel af biskop med oprettelsen af Grønland som selvstændigt stift). I 1995 fik Grønland sin egen første valgte biskop Sofie Petersen, og Nornild gennemgår til sidst, hvordan de kirkelige forhold blev organiseret under indførelsen af Selvstyret i 2009, og hvordan kirkeloven i 2010 bestemmer den grønlandske kirke som en del af rigsfællesskabets folkekirke.

En bistandsværge: "Jeg er hans kontaktperson til resten af verden. Og jeg vil rigtig, rigtig gerne hjælpe ham med at gøre hans chancer i livet så gode som mulige"

Annemette Nyborg Lauritsen viser i "Ildsjæle og aktivister – bistandsværger for tvangsanbragte grønlandere i Danmark", hvordan begreber som medmenneskelighed og omsorg bliver omsat i lovgivning og praksis med Kriminalloven af 2008 om beskikkelsen af bistandsværger og bekendtgørelsen om bistandsværger i 2016. Bistandsværgeordningen er iværksat for at sikre, at retssikkerheden overholdes for psykisk syge eller udviklingshæmmede foranstaltningssdømte og forvaringsdømte grønlandere i Danmark og Grønland. Nyborg Lauritsen beretter om bistandsværgegruppen ved Det Grønlandske Hus, der omfatter 25 værger, og viser deres sociale engagement. En bistandsværge siger: "Samværet med den indsatte giver glæde, ved at der gives håb om et andet liv for den indsatte." Nyborg Lauritsen viser, hvilke relationer der opstår mellem bistandsværge og domfældte, og hvilke udfordringer bistandsværgerne møder i deres hverv, og hun konkluderer, at "i mere end 40 år har bistandsværger og Det Grønlandske Hus kæmpet for bedre forhold for de tvangsanbragte grønlandere i Danmark. Og med et ukueligt engagement er det lykkedes at få deres holdninger frem, som har været medvirkende til forbedringer."

De fængslede grønlandere i Danmark

Benny Birk Mortensens "Sjælesorg i fængslet – et indblik i mødet med grønlandske indsatte i Herstedvester fængsel" beskriver Anstalten ved Herstedvester, forholdene for de grønlandske indsatte her, de grønlandske gudstjenester, mindesamværene ved dødsfald i de indsattes familier og især sjælesorgen for de indsatte. Birk Mortensen giver

et førstehåndsindtryk af en fængselspræsts møde med fængslede grønlandere og af de samtaler, som kaldes sjælesorg. Med sjælesorg menes omsorg for sjælen – med artiklens ord “livshjælp og troshjælp”. Samtalerne føres under tavshedspligt, men indeholder temaer som frustration over fængselslivet, vrede, sorg, selvmord, forbrydelsernes alvor, skyld og skam, selverkendelse, og tabet af tillid og tro. Birk Mortensen viser, hvordan grønlandere skiller sig noget ud fra andre indsatte, især med store savn af landet og familien, traumer fra overgreb fra barndommen, tanker om selvmord og åndetro, men også med den kristne tros og kirkens betydning.

Kirken og det sociale arbejde i Grønland

Kirkens betydning er emnet for det følgende kapitel af Gimmi Olsen “Kirken som social aktør i samfundet – et historisk rids over 300 års diakoni og socialt arbejde i den grønlandske kirke”. Kapitlet begynder med den første store ulykke, koppeepidemien i 1733-34, hvor Hans Egede og Gertrud Rask indlogerede de syge og døende, og giver eksempler på, hvordan missionærerne igennem det 17. og 18. århundrede også kom til at virke som både lærere, sygeplejersker og læger. I kirkens tid, dvs. efter 1905, kom den national-kirkelige vækkelsesbevægelse Peqatigiinniat til at spille en vigtig rolle med lokalforeninger og konkrete forbedringer af befolkningens levevilkår. Olsen præsenterer de aktuelle kirkelige hjælpeorganisationer såsom Blå Kors og KFUK’s sociale arbejde, herunder Nødherberget i Nuuk og Familiecentret i Sydgrønland. Herefter analyseres Folkekirkens sociale rolle i det 20. århundrede og endelig den helt aktuelle situation i årene 2000-21, hvor kirken selv ønsker et endnu større engagement fra kirkens side i afhjælpning af sociale problemer. En undersøgelse viser, at kirken “er et holdepunkt i krise og sorg, der har stor tillid og opbakning”. Olsen konkluderer, at kirken i Grønland med sin 300-årige historie er et naturligt forum for socialt arbejde sammen med det offentlige og de frivillige kirkelige organisationer og samfund.

Næstekærlighed i praksis

Steven Arnfjords “Trosbaseret socialt arbejde i Grønland – en socialpolitisk legitimering af kristendommen” diskuterer det paradoksale i, at det offentlige har brug for al mulig hjælp udefra i det sociale arbejde, samtidig med at der politisk nærmest ikke samarbejdes med “faith based organizations”. Arnfjord peger på fordelene ved samarbejdet med disse organisationer og finder deres indsats betydelig, ligesom de må ses som en naturlig forlængelse af kristendommens historie i Grønland. Denne historie bygger på europæisk og skandinavisk historie, hvor kirken har haft tradition for at tage sig af de socialt udsatte. Missionens og senere kirkens sociale hjælpearbejde i Grønland afløses imidlertid af det moderne, statsstyrede velfærdssamfund. Arnfjord påpeger, at de sociale

problemer ikke dermed er forsvundet, men at de kan ses voksende i den øgede forskel mellem rig og fattig, i stigningen af voldssager og i stigningen af antallet af hjemløse. Arnfjord viser, at kirken erkender at have et ansvar for de nødstedte medmennesker, og at den samme tankegang motiverer de religiøse sociale hjælpeorganisationer, hvoraf omtales KFUK, Frelsens Hær, Sømandsmissionen, Kofoeds Skole, Jesu Små Søstre og Ebenezer (Plymouth Brethren).

Kristendommens indflydelse på kvindedragten

I “Kristendommens indflydelse på den vestgrønlandske kvindedragt – inspiration fra moden i Europa” viser Rosannnguaq Rossen, at grønlænderne altid har været åbne over for at tage imod de udefrakommende impulser, som de kunne bruge. Det gælder også den vestgrønlandske kvindedragt, som ellers ofte betragtes som et særligt isoleret grønlandsk fænomen. Men Rossen viser, hvordan denne beundrede grønlandske kvindedragt består af forskellige elementer, hvis oprindelse kan spores tilbage til den tyske mission, især herrnhuternes brug af farvekoder og mønstre, som også de danske missionærer brugte. Rossen diskuterer synspunkterne om den 300-årige missions historie i forholdet til den oprindelige grønlandske kultur, hvor grønlænderne har været gode til at finde inspirationer i den europæiske kultur, som de mødte i de danske hjem i kolonierne, i den europæiske mode og ikke mindst i de tyske dragter. Flere eksempler viser, at traditionen med farvekoderne lever videre den dag i dag.

Hans Egede og selvstændigheden

Gert Mulvads “Hans Egede, Inussuk og Selvstyret” peger på sammenhængen mellem de fire århundreders skandinavisk kultur i Grønland, der sluttede omkring år 1400, og Hans Egede-missionens ankomst tre århundreder senere. Hans Egede-statuen på højen uden for domkirken i Nuuk er et symbol på missionen og dens indflydelse på Grønland, mens den moderne varde, Inussuk, er symbolet på indførelsen af Grønlandsk Selvstyre i 2009. Bidraget illustreres af et foto af varden med Hans Egede-statuen i baggrunden som et symbol på den 300-årige historie, der tog sin begyndelse i 1721: En historie – konkluderer Mulvad – hvor grønlændernes eget sprog blev bevaret, og ansvaret for den enkeltes eget liv, eget samfund og egen befolkning blev udviklet.

Grønland og selvstændigheden

I “Grønlands placering i Kongeriget” tager Mads Fægteborg udgangspunkt i en avisartikel fra 2018, hvor fire historikere udtalte sig forskelligt om, hvorvidt Grønland har været en dansk koloni. Tre mente, at Grønland har været en koloni under dansk her-

redømme i årene 1721 indtil indlemmelsen af Grønland i riget i 1953. Én historiker mente, at Grønland aldrig er blevet koloniseret, men siden 900-tallet havde været en del af norske-riget, som senere – med Norges afståelse af de atlantiske øer i 1814 – blev en del af Danmark. Bidraget er et debatindlæg, og Fægteborg er enig med de tre historikere og uenig med den fjerde, idet han finder, at 1721 indebar en genkolonisering af Grønland. Fægteborg gennemgår den debat, som opstod efter 1953, hvor Grønland blev indlemmet i det nuværende rigsfællesskab med Danmark og Færøerne, men hvor det må hævdes, at Grønland ikke er en ligeberettiget del af dette fællesskab. Fægteborg peger afslutningsvis på, at der er grønlandske politikere, der ønsker, at Grønland udråbes som en selvstændig uafhængig nation netop i det indeværende jubilæumsår.

Grønland og den vestlige verden

Troels Riis Larsen beretter i “Grønland på vej – adskilt fra Danmark 1940-1945” om, hvordan Anden Verdenskrig og adskillelsen fra Danmark til amerikansk beskyttelse førte til forandringer og nyskabelser i det grønlandske samfund. Grønland så sig tæt knyttet til Danmark, men med forbindelsen til Nordamerika åbnede der sig en ny verden. Grønland blev moderniseret både teknisk, strukturelt og økonomisk i denne periode, og velstanden blev forøget for store dele af befolkningen. Riis Larsen peger endelig på betydningen af radiosenderen fra 1942 for samlingen af Grønlands landsdele. Efter krigen var åbningen af landet mod den store verden kommet for at blive. Artiklen konkluderer, at Grønland fra krigsårene til i dag har udviklet sig til et moderne samfund med dets fremskridt og udfordringer.

Grønland og globaliseringen

I “Global Greenlanders: Evolutionen af en grønlandsk udenrigspolitik i et foranderligt Arktis” viser Rasmus Leander Nielsen, hvordan udtrykket “Global Greenlanders” betyder grønlandere med udsyn til verden udenfor, uden at de mister deres grønlandske identitet, og hvordan dette udsyn har medført en selvstændig politisk holdning i Arktis. Nielsen peger på selvstændigheden i forholdet til de europæiske enhedsbestrebelse ved udmeldelsen af EF i 1985 og ser den som et tegn på udviklingen hen imod hjemmestyret i 1979 med dannelsen af flere grønlandske partier og en arktisk organisation som Inuit Circumpolar Council (ICC). Udviklingen har medført en øget selvstændighed i Grønlands udenrigspolitik, som ellers varetages af Danmark, og den ses i Grønlands egne repræsentationer i Bruxelles, Washington og i Reykjavik. Disse repræsentationer viser Grønlands egne interesser i samarbejdet med Europa, Nordamerika og i Arktis. Nielsen konkluderer, at grønlandiseringen af udenrigstjenesten er en succeshistorie.